

УДК 37.036.31(2)

Сергій Жуков,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького інституту залізничного транспорту

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА, ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВІ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У даній статті розкриті ефективність організації естетичного виховання, механізми формування естетичної культури, збалансованого розвитку особистості. У роботі аналізуються попередні дослідження та нарботки з даної проблематики, уточнюються основні поняття, положення, а також надана схематична структура духовності як морально-естетичної даності. Паралельно розглядаються повнота та гармонійність розвитку особистості, її інтереси, потреби, здібності та можливості.

Ключові слова: особистість, естетична культура, естетичне виховання.

В представленной статье раскрыты эффективность организации эстетического воспитания, механизмы формирования эстетической культуры, сбалансированного развития личности. В работе анализируются предыдущие исследования и наработки по данной проблематике, уточняются основные понятия, положения, а также представлена схематическая структура духовности как морально-эстетической данности. Параллельно рассматриваются полнота и гармоничность развития личности, ее интересы, потребности, способности и возможности.

Ключевые слова: личность, эстетическая культура, эстетическое воспитание.

In the article the effectiveness of aesthetic education organization, the mechanisms of aesthetic culture formation and harmonic development of personality are considered. The previous research and draft works according to the problem are analyzed, basic conceptions, regulations are defined more accurately. The scheme of spirituality as moral and aesthetic conception is introduced. Completeness and harmony of personality development, interests, needs, skills and abilities are also concerned in the article.

Key words: personality, aesthetic culture, aesthetic education.

Національною концепцією виховання дітей в Україні визначено, що становлення української державності передбачає орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури.

Однією з актуальних проблем сьогодення є становлення особистості, здатної сприймати, розуміти та примножувати цінності духовної культури. У вирішенні цієї проблеми суттєве місце займає формування естетичної культури, естетичне світобачення дітей. Звідси випливає необхідність ефективної організації естетичного виховання, формування естетичної культури.

Такі видатні педагоги як Я. Коменський, Н. Крупська, А. Макаренко, С. Миропольський, М. Монтессорі, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Шацька, С. Шацький та інші досліджували можливості вдосконалення естетичного виховання та формування у дітей та молоді загальнолюдських морально-естетичних цінностей.

У працях дослідників О. Апраксіної, Г. Бурова, Г. Ващенко, М. Верб, Л. Коваль, Б. Неменського, М. Нечипоренко, Т. Танько, Т. Цвелих та інших суттєва увага приділяється проблемам місця і значення естетичної культури в життєдіяльності дитини.

Філософські проблеми естетичного виховання особистості розкрили Г. Квасов, А. Комарова, С. Кримський, В. Кудін, Л. Левчук, В. Личковах, В. Михальов, О. Семашко та ін.

Проблему естетичного виховання й естетичної освіти школярів досліджували М. Артеменко, В. Бутенко, О. Дем'янчук, Д. Джола, І. Зязюн, А. Капська, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Ростовський, Г. Тарасенко, А. Щербо та ін.

Різноманітні аспекти в галузі естетичної культури висвітлені у працях Н. Абдуліної, В. Бітаєва, Х. Бані-Ісса, І. Зайцевої, Ю. Максимчук, М. Нечепоренка, Л. Побережної, О. Софіщенко, А. Файзуліна, Л. Швирка та ін.

Метою статті є уточнення на основі аналізу психолого-педагогічної літератури поняття «естетична культура» як невід'ємного компонента формування духовного світу особистості, естетичне виховання як складова всебічного розвитку особистості. Під час уточнення визначення вказаного культурного феномена вважаємо за необхідне розглянути такі поняття, як «естетика», «культура», «естетичне виховання», «естетична культура».

Слово «естетика» походить від грецького «aisheticos», у перекладі означає – той, що має відношення до чуттєвого сприйняття. Взагалі це поняття філософське. Вперше його застосував німецький філософ А. Баумгартен для позначення нового розподілу в філософії. Він увів у філософію розділ «Теорія чуттєвого сприйняття» і запропонував назвати його терміном «естетика». Уже з XVIII ст. естетику почали розуміти як науку, що вивчає лише «філософію прекрасного» або філософію мистецтва.

Естетика відіграє значну роль у суспільному житті. Це розкривається через функції, які вона виконує у суспільстві. До найважливіших функцій

естетики належать світоглядна, пізнавальна, формуюча (виховна), методологічна та ін. Естетика виховує особистість, її смак. Вона розкриває естетичну свідомість людини, допомагає по-справжньому сприймати мистецтво.

Естетика – це наука про чуттєве – емоційне сприйняття дійсності, про діяльність, в основі якої лежить уявлення про красу та її результати, зокрема мистецтво. Естетика – філософська наука, котра тісно пов'язана з гуманітарними науками, з економічними та технічними науками, виступає теоретичною основою для мистецьких наук.

Слово «культура» у перекладі з латинського означає оброблення, виховання, культивування, освіта, розвиток. Одним з найбільш повних визначень можна виділити наступне. Культура – це «специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений в продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм та інституцій, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою і до самих себе». Разом з тим, культура зберігає, транслює історично набутий соціальний досвід (передає його від покоління до покоління). В. Степін зазначає, що культура також створює (генерує) нові програми діяльності, поведінки і спілкування людей. Вони реалізуються у відповідних видах і формах людської активності, тим самим викликаючи реальні зміни у житті суспільства [1, с. 131].

Поняття «культура» розвивалось історично. Термін «культура» спочатку означав оброблення людиною землі. Коли значення цього терміну почало розширюватись, ним стали називати процеси і результати оброблення матеріалів природи у різноманітних ремеслах. Пізніше – процеси виховання і навчання людини. Вперше у цьому значенні такий термін культури застосував давньоримський оратор і філософ Цицерон. У своїй роботі «Тускуланські рукописи» він використовує поняття «оброблення ґрунту» у переносному значенні як оброблення людського розуму у процесі навчання і виховання.

Взагалі культура – це поняття філософське, оскільки воно охоплює не тільки створені людиною матеріальні цінності, а й духовність та творчість. Так вважав М. Бахтін. На його думку, всяка культура (навіть естетична) базується на творчості. У розгляді поняття «культура» виділяють матеріальну і духовну культуру. Уся сфера матеріального виробництва і його результати, те, що задовольняє матеріальні потреби людей, відноситься до матеріальної культури. А духовна культура охоплює всю сферу людської свідомості і духовного виробництва.

На наш погляд, уваги заслуговує дослідження Л. Вовченко. У своїй концепції автор включає в культуру людини всі сфери її діяльності, все те, що характеризує суспільне життя людини, має безпосереднє відношення до культури і може відноситись до розряду культурних явищ.

Останні наукові дослідження етимології слова «культура» пропонують таке тлумачення цього поняття: «культура» – культ світла», «естетична культура» – переживання культу світла, що передбачає обов'язковий чуттєвий відгук людини на все, що відбувається у світі, який її оточує.

В умовах відродження національної культури, розбудови національної системи виховання та освіти особливої ролі набуває естетичне виховання як засіб творення духовного світу людини, розуміння нею безперервності світобудови та їх розвиток у гармонії, красі та любові. Фундаментом естетичного виховання юнацтва на думку І. Зязюна, має стати національна художньо-мистецька спадщина, розчищена від штучних намулів, спотворених впливів, не притаманних українському народові [1, с. 18].

Б. Кубланов, В. Розумний, М. Каган, І. Зязюн, Н. Кіященко, Н. Лейзеров розглядали естетичне виховання як процес формування естетичних настанов особистості, її ціннісних орієнтацій в естетичній області, почуттів, потреб та інтересів, ідеалів і смаків, критеріїв оцінки та принципів відношення до цих цінностей. На думку Л. Воловича під естетичним вихованням слід розуміти органічну сукупність послідовних і цілеспрямованих впливів на особистість, метою яких є її гармонійний, всебічний розвиток, формування у неї усього багатства естетичного відношення до життя, здатності насолоджуватись красою навколишньої дійсності, витворів мистецтва і активно створювати цю красу у творчій праці. Отже, вироблені в процесі естетичного виховання смаки й ідеали активно впливають на світобачення, закріплюючи або руйнуючи певні погляди чи світобачення в цілому.

Взагалі, естетичне виховання, як будь-яке інше виховання, становить систему, в якій взаємодіють засоби, форми і методи. Заслуговує уваги точка зору С. Кудрявцевої. «Метод, – пише вона, – фактично означає спосіб досягнення мети. Оскільки метою естетичного виховання є розвиток естетичної свідомості, естетичних почуттів, спонукання до естетичної діяльності, то, звичайно, методи естетичного виховання – це різні способи впливів на особистість, які найкраще розвивають і естетичну свідомість, і почуття, і поведінку людей у їх нерозривній єдності» [2, с. 90]. С. Кудрявцева здійснює концептуальний підхід до естетичного виховання, котрий полягає у тому, що цей вид виховання розглядається як особистий прояв суспільної закономірності виховного впливу. Визначаються характерні для естетичного виховання методи: а) переконання; б) залучення до естетичної діяльності; в) організація виховної естетичної ситуації; г) стимулювання; д) самовиховання і самовдосконалення.

Методи естетичного виховання реалізуються на практиці певними засобами. «Такими засобами є, – як зазначив В. Розумний, – вся оточуюча

людину дійсність: природа, багатопланове суспільне життя людини, перш за все, система його відносин з іншими людьми і продукти творчості, творчої діяльності «за законами краси», один з видів якої – мистецтво – спеціально орієнтований на задоволення естетичних потреб» [2, с. 28].

Отже, естетичне виховання – це педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Метою естетичного виховання є розвиток високого рівня естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності.

Людство споконвіку мріяло про красу як вищу насолоду і прагнуло відтворити прекрасне у своєму житті, осмислювало його суть, природу, соціальне та особистісне значення. Ще античні філософи (Аристотель, Геракліт, Піфагор, Сократ) над усе ставили красу людського тіла і душі, наголошуючи про її значний вплив на фізичний і моральний розвиток.

Естетична культура особистості характеризує рівень розвиненості естетичної свідомості, здатність і потребу естетично сприймати дійсність.

Деякі дослідники (Л. Коган, Ю. Лукін, В. Скатерщіков, У. Суна та ін.) у поняття естетичної культури включають сукупність естетичних і художніх цінностей, засоби оволодіння ними, а також творчість по створенню нових цінностей. Дані автори визначають естетичну культуру як якісний стан і як процес естетичного освоєння дійсності, підкреслюють роль творчої діяльності, яка перетворює особистість з об'єкта в суб'єкт культури. Такий підхід дає можливість розглядати естетичну культуру особистості як сукупність властивостей, які формуються у процесі активного освоєння морально-естетичних і художніх цінностей суспільства. Ці властивості визначають естетичну свідомість і поведінку особистості та сприяють її естетичній творчості.

Цілісність людського буття здається очевидною буденній свідомості. Але наука не може задовольнитись такими уявленнями, їй потрібно знати, як побудоване ціле, з яких саме часток, елементів воно складається, як ці елементи одне з одним пов'язані і, отже, при яких умовах дане ціле буде дійсно мати якість цілісності, а в яких випадках система виявиться однобічно розвиненою, неповноцінною. Тому задача полягає у тому, щоб визначити, які компоненти людського буття необхідні і достатні для його повноти, всебічності, гармонійності, тощо для його цілісного розвитку.

Людина – істота тілесна і духовна, яка практично діє та споглядає, мислить та відчуває, виробляє та споживає, істота самопоглиблена та спрямована у зовнішній світ, пов'язана з природою та з іншими людьми, колективна та індивідуально-неповторна. Тільки у взаємному переплетенні об'єктивних умов та суб'єктивних можливостей кожної людини і відкривається простір для безперешкодного розвитку особистості. Суспільство створює не тільки матеріальні і духовні умови для всебічного вивчення і розвитку людини, але й висуває до неї вимоги, виконуючи які,

---

індивід саме і проявляє свої справжні людські істотні сили. У цій діалектиці тільки й може бути досягнута, в решті решт, гармонія суспільного та особистісного інтересу.

Всебічність розвитку означає і всебічне призначення кожного індивіда, з тим щоб потім створити такі умови для його розвитку, в яких всі його власні сили розкриються у всій повноті. Ця повнота включає в себе і біологічну і соціальну сутність людини, її чуттєво-емоційні та розумові можливості, вольові якості.

Особистість формується в ході її активної перетворюючої діяльності та спілкування з іншими людьми в самих різних сферах життя. Основою формування особистості є природні задатки, які витікають з анатомо-фізіологічних особливостей будови нервово-мозкового апарату, в умовах суспільного буття, в яких ці задатки можуть проявитись, а можуть і заглухнути, можуть привести до розквіту особистості, але можуть – і до її деградації. Тому самопізнання людини стає передумовою її всебічного розвитку. Структура особистості визначається співвідношенням п'яти основних «потенціалів» її діяльності, тобто тим, що і як особистість створює у світі, що і як вона знає про світ, що і як вона цінує у світі, з ким і як вона спілкується, як здійснюється її «життя в мистецтві», доповнюючи та розширюючи досвід її реального життя.

Гармонійність особистості виступає як визначення співвідношення різних сторін її життєдіяльності, розвиток яких здійснюється з максимально можливою рівномірністю. Саме поняття «гармонійність» має естетичне значення, тому поняття «красива людина» означає не одні лише фізичні і не одні моральні якості, не рівень культури і не манери поведінки, а саме відповідність, гармонійність розвитку різних сторін діяльності, буття людини.

Ще одна важлива площина проявлення гармонійності розвитку людини – співвідношення її внутрішньої та зовнішньої активності, її самопоглиблення та практичної поведінки. І тут виступає наперед естетичне відношення зі специфічною роллю естетичного «інтегратора» – адже воно в рівній мірі забарвлює поведінку людини, її вчинки та течію її емоцій, її душевні стани; естетичне відношення є і переживання, і регулятор практичних дій, воно виражається і в судженні смаку і в реальному вчинку. Тим самим воно пов'язує внутрішні і зовнішні прояви людської життєдіяльності, забезпечуючи її цілісність. Гармонійність розвитку особистості безпосередньо пов'язана у наш час з подоланням відставання емоційної культури від культури інтелектуальної. Емоційна безкультурність освіченої людини таке ж велике зло, як і інтелектуальне невігластво.

Особливості будови нервово-мозкового апарату людини являються важливим об'єктивним фактором, який не можна не враховувати при

вирішенні проблем виховання. У них криються ті об'єктивні передумови, які роблять людину не тільки схильною до певних видів людської діяльності, але які і розкриваються тільки в цій діяльності як сутнісні людські сили.

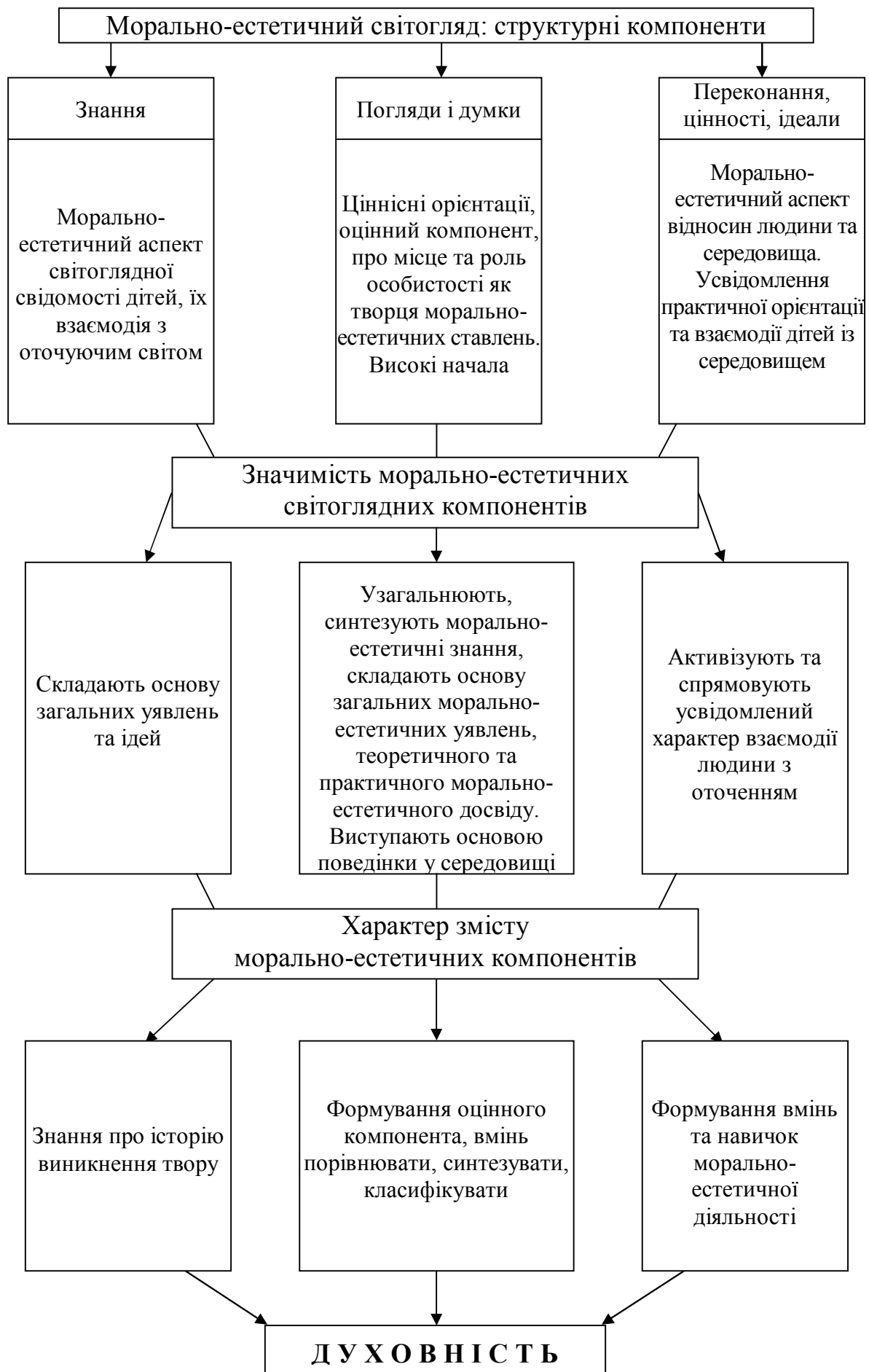
Щоб ці передумови виявились, проявились і на їх основі сформувались відповідні природі даного індивіду здібності, необхідні відповідні соціально-економічні, політико-ідеологічні та культурно-моральні умови суспільного буття конкретного індивіду.

у перспективі сучасного розгляду естетичних форм як форм викарбовування дії енергії космогонічного процесу естетика визначається як наука про загальні закони, організації виразних форм, будь то витвір мистецтва чи світ як одне ціле в його єдності, якщо вони можуть бути чуттєво сприйняті і оцінені з боку їх людського ціннісного змісту.

Естетичне виховання – це аспект (складова) процесу комплексного виховання особистості. Психологічні особливості розвитку дитини (переважання образного сприйняття та мислення, сила, яскравість уяви, активний розвиток теоретичної форми мислення, на основі якої формуються знання, погляди, судження; підвищена емоційність, вразливість, сенсорна відвертість, інтерес до різноманітних видів художньої активності, споріднений характер художніх здібностей), потребують більш широкого впровадження комплексних занять з художньо-естетичного циклу. Це забезпечує цілісне відтворення дійсності засобами мистецтва, всебічний вплив на свідомість особистості, розвиваючи його раціональну, емоційну та вольову сфери (див. схему).

Внаслідок естетичного виховання людина досягає систему естетичних потреб, а також здатність до естетичного сприйняття і діяльності за законами краси. В естетично вихованій людині розвиваються синергетичні якості її особистості: прагнення до впорядкування оточуючого середовища, до створення умов для розвитку і вдосконалення всього існуючого, до створення культурних цінностей. Ці якості людини: притаманні їй оптимістична оцінка природного і соціального буття, впевненість у своїх творчих можливостях – визначаються автором як конструктивність особистості.

Конструктивність є типологічною ознакою особистості. Вона є також інтегративною властивістю, яка формується і виявляється в розвитку багатьох психічних і особистісних властивостей індивіда. Формування конструктивного типу особистості є головною метою, завданням будь-якої гуманістичної системи виховання людини.

Висновки:

1. Естетичне виховання долає протиріччя між інтересами фізичного та духовного життя індивіда, поєднуючи фізичну культуру та духовну культуру особистості. Саме естетична свідомість спроможна пов'язати тілесне та духовне в людині в єдине ціле.

2. Духовно вихованою особистістю може вважатися та людина, у якої органічно сполучаються вихованість, висока внутрішня та зовнішня культура, освіченість, зваженість у діях та вчинках.

3. Кінцевою метою виховання є формування всебічно та гармонійно розвинутої особистості, а всебічність і гармонійність – це якості, які може мати тільки цілісна система.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібн. / В. В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 217 с.
2. Старостин В. И. Эстетическое чувство и творческая активность / В. И. Старостин // Некоторые проблемы личности. – М. : Политиздат, 1991. – С. 44–59.